

DOKTORSKÉ STUDIUM NA VYSOKÝCH ŠKOLÁCH UMĚLECKÉHO SMĚRU Čím to rozumně naplnit? — zamyšlení nejen pro umělce

Tomáš Hoskovec

Vysoké školy uměleckého směru, tradičně zvané »akademie« (e.g. AMU, JAMU), byly zařazeny do jednotného systému vysokoškolského studia, takže se na ně nyní pohlíží stejně jako na školy tradičně zvané »university« (e.g. UK, MU), či »techniky« (e.g. ČVUT, VUT). Školy všech uvedených typů přitom onen jednotný systém, vystavený na principu tří samostatných stupňů a volné průchodnosti mezi nimi, přijaly z donucení jako voluntaristické nařízení, které přišlo zvenčí, a nikdy se s ním neztotožnily: názorně to vidíme v tom, jak silně se jednotlivé školy snaží různými soubory interních opatření volnou průchodnost mezi stupni omezit. Naším cílem je ukázat, že jednotný třístupňový systém, totiž na sebe navazující studium bakalářské, magisterské a doktorské, lze pojmout jako něco užitečného a dobrého, a to ve všech typech vysokých škol, universitách, technikách i akademiích; následně to rozpracujeme pro vysoké školy umělecké, ovšem tak aby se mohly inspirovat i vysoké školy ostatní.

TVŮRIVOST A SEBEREFLEXE

Všem typům vysokoškolského studia budiž společná tvořivost: věda, technika i umění jsou tvořivé a jako tvořivé činnosti člověka patří všechny tři do široké sféry lidské kultury.¹ Pěstujme školy, které pěstují tvořivost, a požadujme, aby každá vysoká škola byla tvořivá.

Sjednocení vysokoškolského studia nutí nově promyslet vztah *ars* :: *scientia*, τέχνη :: ἐπιστήμη, totiž vztah dovednosti zaměřené na vnější svět a vědění zaměřené na sebe samo. Tradiční vymezení, kdy universita pěstuje nesamozřejmé vědění čisté, čili vědu, technika nesamozřejmé dovednosti praktické, čili techniku, a akademie nesamozřejmé dovednosti estetické, čili umění, dávno neplatí. Věda se nyní zaklíná praktickou užitečností do té míry, že dobrovolně splývá s technikou: čisté vědění je stigmatizováno jako samoúčelné, estetický a etický rozměr vědění upadly v zapomenutí; technika sama pak redukuje vědění na instrumentarium, do kterého ani není důvod se dívat, a umění se chová, jako by bylo tím modernější, čím je technologičtější: v obou případech se opět upozaduje jak estetická tak etická stránka tvorby. Nejzávažnější je přitom resignace na porozumění ve prospěch statistických ujišťování, že něco funguje, či pouhého konsensu, že se to tak dělá. Ve všech třech tradičních typech vysokých škol – universitách, technikách i akademiích – je nutné rehabilitovat čisté vědění jako samostatnou hodnotu a zároveň reflektovat jednotu epistemicko-esteticko-etickou. Tuto reflexi nyní promítneme do logiky stupňů bakalář – magistr – doktor.

RŮST POROZUMĚNÍ

Trojstupňové studium se málo vnímá jako celek: artikulace »bakalář« :: »magistr« byla povětšinou provedena co pouze formální rozdělení běžného studia, obvykle pětiletého, a za plné a pravé studium se nadále pokládá výchozí, nerozdělený celek (pomysleme jen na fakulty lékařské); stupeň »doktor« od počátku vyčnívá, ba mizí se s tradiční titulaturou (nejen v lékařství). Zde pojmem posloupnost tří stupňů jako růst reflexe »čisté vědy«, za kterou se nestydíme:

- bakalář musí pochopit, že věda není soubor vědomostí, nýbrž soustava výkladových konstruktů;
- magistr musí nějaké soustavě již hotových výkladových konstruktů, či alespoň nějakému již hotovému výkladovému konstruktu důkladně porozumět a musí pochopit, že funkční výkladové konstrukty jsou ze své podstaty soustavné;
- doktor musí být schopen vytvořit nový výkladový konstrukt, tak aby se dal ústrojně zapojit do již existující výkladové soustavy. Génium se samozřejmě nebrání, aby rovnou předvedl vlastní výkladovou soustavu, celou novou.

¹ Předkladatel ve své pravopisné normě důsledně graficky vyznačuje ortoepickou délku v českých kulturních europeismech. Vyslovovat /kultūra/, /ūzus/, /aktívum/, /pasívum/ je v češtině stejně správné jako vyslovovat /medūza/ a /medicína/, leč nedůslednost české ortografie spolu s iluzí, že správně vyslovit znamená přečíst nahlas, co vidím napsané, povědomí o délkách rozvrátilo: píšeme tedy {ú} a {í}, kde patří. Kromě toho předkladatelova norma upouští od některých středověkých manýr a restituuje etymologický pravopis: etymologicky správné je {stil}, nikoliv *{styl}; již jsme ostatně opustili středověký *{syrup} a píšeme etymologicky správné {sirup}.

Tyto zásady platí pro všechny tři typy vysokoškolského studia. Universitní bakalář rozumí podstatě vědění stejně málo jako bakalář technický či umělecký: zkvalitnit porozumění potřebují všichni stejně. Systémové vidění vlastního oboru je nedostatečné u magistrů všech tří typů a je nutné je vyžadovat na všech školách. Doktorský stupeň je obvykle první okamžik, kdy vůbec dojde k nějaké reflexi vlastního oboru: ani v tom se universita, technika a akademie mezi sebou nijak podstatně neliší. O to důležitější je hned ze začátku doktorského studia studentovi odhalit, že už – byť dosud nereflektovaně – zkušenost bakaláře a magistra v sobě má.

DOKTORSKÝ STUPEŇ NA UMĚLECKÝCH ŠKOLÁCH : PROBLÉM A ŘEŠENÍ

Student umělecké školy si za první dva stupně (bakalář + magistr) osvojí techniky svého oboru, pozná korpus referenčních děl (malíř ta referenční díla poznává jinak než klavírista, herec jinak než režisér), poučí se o dějinách umění, o cestách teoretizace umění, o nástrojích organizace umění; to vše přitom podle své povahy student vnímá jako pomocné, vedlejší, někdy přímo překážející předměty vzhledem k tomu, co pokládá za hlavní: naučit se malovat, hrát, inscenovat... Navazující doktorské studium vnímá takový student především jako mistrovskou školu ve svém oboru; doprovodné předměty budí rozpaky: co učit, aby to nebylo opakování starého? co učit, aby to bylo přínosné pro všechny druhy umění a pro nejrůznější zaměření umělců?

Existuje poloha, která je universální pro veškeré umění a která je relevantní pro všechny umělce: sémiologie jakožto vědecká reflexe toho, jak umělecké dílo funguje v konkrétním společenství. Studentovi je třeba ukázat, že umělecké dílo – ať již trvalé jako socha, nebo pomíjivé jako hudební projev – je vždy jen smyslový nosič, jenž se uplatní v jisté kulturně-historické situaci a tam je hodnocen podle složitých souborů společenských norem, jež se přitom vždy opírají o kolektivní historickou paměť. Studentovi nutno předvést, že toto je vlastní prostor umění, ve kterém on sám se nevyhnutelně pohybuje, ba mimo který vůbec nemůže působit; že tomuto prostoru, jeho vztahům a pravidlům lze porozumět způsobem objektivním, který se přitom nevylučuje s mnohostí vnímání ani s jedinečností díla. — Toto je »doktorská« poloha sebereflexe, jež má doprovázet mistrovskou školu; taková poloha již předpokládá vnitřní zkušenost bakaláře i magistra a dřív než v doktorském stupni se zavést nedá.

Existuje sémiologický řád, který je universální pro všechny umělce, protože je universální pro celé lidstvo: jazyk. Jazyk co sémiologický řád je složkou mnoha druhů umění, byť v různé míře a jistě ne všech; jazyk co sémiologický řád je přirozené medium, v němž všichni umělci nakonec o svém umění přemýšlejí, své poznatky a zkušenosti si sdělují. Jazyk co sémiologický řád dělá člověka člověkem: nikdo nemůže říct, že jazyk se ho netýká, a každý je nositelem sémiologické zkušenosti s jazykovou komunikací. Lingvistika jakožto sémiologie jazyka je, když se umí podat, přirozeným východiskem pro veškerou sémiologii umění; na materiálu jazykové komunikace – a literární díla jsou krásným případem jazykové komunikace – se lze rychle a účinně cvičit pro sémiologickou analýsu dalších uměleckých děl.

DOKTORSKÝ STUPEŇ NA UMĚLECKÝCH ŠKOLÁCH : TŘI PILÍŘE

I. Je nezbytné uznat, že prvním pilířem doktorského studia na vysoké škole uměleckého směru je mistrovská škola, kterou podstupuje již hotový umělec-magistr u výjimečné umělecké osobnosti. Síla školy se vyjevuje v tom, jaké osobnosti co doktorské školitele dokáže nabídnout.

II. Druhým pilířem doktorského studia je sémiologická reflexe umění: ta je relevantní a ve svých postupech stejná pro všechny umělecké obory, takže ji lze uplatnit universálně. Konkrétně ji rozpracovávám níže.

III. Třetím pilířem doktorského studia je možnost vrátit se s nadhledem k tomu, co student měl potkat již dříve — a často i potkal, leč nedokázal pochopit, že je to užitečné. Mluvím bez rozpaků o »doučování pro doktory« a vím, jak je potřebné na všech školách. Rozlišíme několik poloh:

- Vnitřní nabídka školy. Student si až v doktorském stupni uvědomí, co všechno zanedbal a kde všude má mezery: hudební formy, stavební slohy, malířské techniky... Že si to uvědomí, je moc dobře, a je třeba mu pomoci. Doktorský student se jistě může zapsat do kursů nižších stupňů, leč škola může iniciovat i speciální předměty, jež budou tyto věci podávat s nadhledem hodným stupně doktorského. Umělecká škola však může zřídit i rámcový kurs »dějiny a teorie umění pro

umělecké doktorandy«, kde by s cíleně zaměřenými přednáškami vystupovali vybraní odborníci z různých oborů.

- Nabídka mezi školami. Až v doktorském stupni si student uvědomí, jak užitečné jsou odborné vědomosti mimoumělecké: akustika, optika, anatomie a fyziologie (umění je vidět, slyšet, pracuje s lidským tělem), právo (umělecké dílo je předmětem nejruznějšího práva, ne pouze autorského), církevní dějiny (mnoho uměleckých děl je sakrální povahy). . . Nelze předpokládat, že by si doktorand uměleckého směru zapsal speciální předmět zcela jiné školy, i když motivovanému jedinci v tom jistě nikdo nebude bránit. Umělecká škola může zřídit rámcový kurs »mimoumělecké vědění pro umělecké doktorandy«, kde by s cíleně zaměřenými přednáškami vystupovali vybraní odborníci ze zcela jiných škol.

- Nezanedbávejme jazykovou vybavenost doktorandů. Všechny vysoké školy mají jazykové katedry: bavme se s nimi o doktorském studiu.

Je zřejmé, že uvedené pilíře platí *mūtātīs mūtandīs* pro veškeré vysokoškolské studium: I. individuální vedení konkrétním školitelem, II. metodologická reflexe oboru v odpovídajícím pojmovém rámci a v co nejširším záběru, III. doučování pro doktorandy, když už konečně vědí, co všechno potřebují vědět a proč; každá škola musí přemýšlet, jak to ve svých podmínkách nastavit a provést.

DOKTORSKÝ STUPEŇ NA UMĚLECKÝCH ŠKOLÁCH : PŘEDMĚTY II. PILÍŘE

Druhý pilíř, široká metodologická reflexe, je specifickým rysem doktorského studia vůbec: v předchozích stupních se nevyskytuje, protože student ještě není dostatečně zralý. Na vysokých školách uměleckých je pojmovým rámcem metodologické reflexe sémiologie umění.

Jazyk co sémiologický řád. Metodologická přednáška, povinný předmět.

Na materiálu jazyka, jehož zkušenost je nám všem společná, se vyloží podstata »dění smyslu« při jazykové komunikaci a následně osvětlí, že umělecká komunikace je analogické dění smyslu, při kterém »prostě jen« fungují jiné, specifické nosiče smyslového vnímání. Ve všech případech je empirickou daností komunikační událost, událost kulturně-historicky ukotvená a sociálně normovaná; ve všech případech je smyslový nosič takové události – básnický text, hudební skladba, socha – bifaciální znak, jenž způsobuje, že smyslové vjemy fungují co nositelé významových hodnot. Smysl jazykové komunikace stejně jako smysl uměleckého díla je výslednicí interpretačního procesu, ve kterém interagují složité soubory společenských norem a složité soubory vyjadřovacích prostředků. Ambicí kursu je ukázat, že společenské normy stejně jako výrazové prostředky jazyka lze objektivizovat a že zkušenost jazykovědné objektivizace je relevantní pro objektivizování společenských norem a výrazových prostředků všech ostatních sémiologických řádů.

Seminář z poetiky. Podmínkou pro zapsání je kolokvium z metodologické přednášky. Jedno absolvování semináře je povinné; lze zapisovat opakovaně co seminář výběrový.

V semináři se předvádí »dění smyslu« na konkrétním básnickém díle českého jazyka. Vyučující objasní filologickou materiálnost textu i historické okolnosti jeho vzniku, a následně bude podrobně vykládat smysl onoho díla z jeho jazykového materiálu. Každý rok se rozebírá jiné dílo, proto je možné kurs opakovat; alespoň jedna zkušenost poetického semináře je pro doktorandy povinná.

Seminář z estetiky. Podmínkou pro zapsání je kolokvium z metodologické přednášky. Jedno absolvování semináře je povinné; lze zapisovat opakovaně co seminář výběrový.

V semináři se předvádí »dění smyslu« na konkrétním uměleckém díle nejazykové, či ne výlučně jazykové povahy (katedrála, opera, zámecká zahrada; v detailu pak obraz, socha, sonáta). Vyučující objasní komplexní materiálnost smyslových nosičů i komplexní kulturně-historickou podmíněnost jejich vnímání, a předvede, jak nejruznější složky, které lze z onoho komplexu vyčlenit, při svých systémově možných obměnách vedou na odlišné estetické účinky celku. Každý rok se rozebírá jiné dílo, proto je možné kurs opakovat; alespoň jedna zkušenost estetického semináře je pro doktorandy povinná.

Seminář filologický (= seminář kulturních dob). Povinně volitelný předmět: student volí mezi seminářem filologickým a sémiologickým; lze zapisovat opakovaně co seminář výběrový. Seminář předvádí, co to znamená uchopit jisté kulturně-historické období a co to je historicky poučená interpretace: objasní filologickou podstatu historie a předvede rozdíl mezi historickými prameny a historiografií; vše bude ilustrováno ukázkami historicky poučené interpretace vhodné zvolených uměleckých památek, jazykových i jiných. Každý semestr se probírá jiné kulturně-historické období, proto má smysl zapisovat si předmět opakovaně.

Seminář sémiologický. Povinně volitelný předmět: student volí mezi seminářem sémiologickým a filologickým; lze zapisovat opakovaně co seminář výběrový.

V semináři se čtou a interpretují základní práce vědecké sémiologie se zvláštním důrazem na sémiologii umění. Rozebírají se díla jak česká (e.g. Zich, Mukařovský, Veltruský) tak zahraniční, vždy v pramenných jazycích; pro studenty to bude i příležitost zkusit si komentovanou četbu cizojazyčnou. Každý semestr se čte jiné dílo, proto má smysl zapisovat si předmět opakovaně.

Logika a formální systémy (= kurs na ochranu racionality). Výběrová přednáška.

Umění se často vydává za protiklad rozumovosti; většinou se za tím skrývá nedostatečné pochopení, v čem rozumovost spočívá. Kurs vyloží rozdíl mezi postupem »rozumovým« a »rozumným«. Ukáže, že myšlení »logické« se děje ve slovech, což je kvalitativní posun oproti myšlení spočívajícímu jen v nazírání vztahů. Vyloží, co je to formální systém i v čem spočívá rozdíl mezi dokazatelností a pravdivostí. Přednáška zdůrazňuje, že racionalita se nijak nevyklučuje s citem ani s mravností a že všechny tyto tři hodnoty potřebují v dnešní době intenzivně chránit.

POZNÁMKA. Předmět »logika« co výběrová přednáška uzavírá sémiologický oblouk, jenž vyšel ze studia jazyka. Důležité je, jak je tento předmět zabudován do logiky celku, totiž do logiky metodologické reflexe. Lingvistika svébytná a svrchovaná – jen taková sémiologické pojetí jazyka vůbec umožňuje – stojí na postulátu, že jazyk není druhotný prostředek, kterým se projevují myšlenky, jež samy jazyku předcházejí a jsou na něm nezávislé: jazyk je právě naopak prostředí, ve kterém myšlenky teprve vůbec mohou vznikat. Myšlení, které spočívá v »nazírání vztahů«, jak stojí uvedeno v předchozím odstavci, je myšlení, které se děje v bezprostřední jazykové komunikaci: jeden člověk vede skrze jazyk druhého člověka a z jeho reakcí, opět jazykových, si vlastní myšlenky sám průběžně potvrzuje; jde tak jen o zvláštní případ obecného modelu, kdy se v jazyce bavíme o něčem, co je mimo jazyk. Logické myšlení, které se »děje ve slovech«, jež od předchozího odlišujeme, nepředpokládá žádnou skutečnost mimo jazyk, naopak vše, čím se zabývá, samo v jazyce tvoří; formálně-logické myšlení je tak mimochodem i jinou podobou čistě estetické poesie.

Je jen přirozené dát do pilíře metodologické reflexe výběrové předměty jako »filosofie« či »epistemologie«; je nezbytné, aby to garantoval člověk, který má v takových věcech široce jasno.

BADATELSKÝ PROFIL PŘEDKLADATELE

Tomáš Hoskovec (1960) za starého režimu vystudoval oficiálně matematiku (se zaměřením na matematickou logiku), neoficiálně se vzdělával v klasické filologii a filosofii; ve svobodných podmínkách si lingvistické vzdělání doplnil v zahraničí (Francie, Litva) a oficializoval v tuzemsku. Habilitoval se pro srovnávací indoevropský jazykozpyt. Vybuďoval magisterské studium baltistiky co modelový příklad filologického studia evropské složitosti (dosud přežívá) a doktorské studium obecné lingvistiky co vědomé rozpracovávání jednotných zásad na konkrétním materiálu různých jazyků (už neexistuje, naštěstí existují absolventi). Dvacet let se snažil kultivovat akademické prostředí skrze universitu, tři roky tak činí co badatel na volné noze: důvěrně zná bídu obého.

Je nositelem programu celostní filologie, v němž se pojí zkušenost pražského ohniska funkčního strukturalismu a pařížské školy interpretativní sémantiky. Jako lingvista zdůrazňuje, že je filolog: empirickou daností lingvistiky jsou texty, mluvené i psané, kulturně-historické události podléhající společenským normám; lingvistiku samu pak pojímá co sémiologii textů: ústředním nástrojem pro výklad textů je jazykový znak, ústředním úkonem pak stanovování hodnot jazykového znaku s ohledem na jeho konkrétní textový výskyt i abstraktní systémový potenciál. Sémiologickou zkušenost s jazykovými znaky přenáší na práci se znaky jiné povahy.

Od obnovení jeho činnosti (1990) se angažuje v Pražském lingvistickém kroužku, soukromé učenské společnosti, jež vede intenzivní vnitřní život a udržuje rozsáhlé zahraniční styky; nyní v tomto spolku zastává funkci předsedy. Je uznávaným znalcem evropského strukturalismu a hlavním organizátorem mezinárodního projektu *Atlas evropského strukturalismu*; paralelně s tím koncipuje mezinárodní doktorskou školu Pražského lingvistického kroužku.

Píše autorským pravopisem — a není to na něm ta nejhorší vada.

Jako člověk zvyklý předkládat návrhy, u kterých se ví, kdo co udělá, dodává, že pro II. pilíř doktorského studia na vysokých školách uměleckého směru:

- je schopen a chce učit předměty »jazyk co sémiologický řád« a »logika«;
- je schopen vést seminář poetický, filologický i sémiologický, přičemž dokáže a chce do nich zvát další odborníky;
- má na koho se obrátit pro seminář estetický.

Kontakt:

Španielova 1326/35, 16300 PRAHA-ŘEPY

☎ 242.499.932, thoskovec@seznam.cz